

X

Grigori Artsruni ve Ermeni Milliyetçiliğinin İrkçı -İşbirlikçi Kökleri

Arş. Gör. Mehmet PERİNÇEK

İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul

1915 olaylarına giden süreci anlamamızın en temel noktalarından biri de Ermeni milliyetçiliğinin doğuşu ve özelliklerinin incelenmesidir. Dönemin belgeleri, Ermeni milliyetçiliğinin Batı'nın ve Çarlık Rusyası'nın özellikle 19. yüzyılda başlayan Ermenileri Türkiye'ye karşı kullanma tasarımlarına paralel olarak geliştiğini göstermektedir. Özellikle ideologlarının yayınları ve belgeleri, Ermeni milliyetçiliğinin işbirlikçi, bağnaz ve saldırgan köklerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Ermeni milliyetçiliğinin ilk teorisyenlerinden Grigori Yeremeyeviç Artsruni'nin fikirleri ve hareketi oturttuğu temel büyük önem taşımaktadır.

ARTSRUNI'NİN YAŞAMI

Artsruni, 1845 yılında Moskova'da doğdu. Dedesi, 1813'te Van'dan Güney Kafkasya'ya göçmüştü, babası ise Rus ordusunda generaldi. Ailesi, kökeninin Bizans'ın ve Selçuklular'ın saldırılarına kadar Ermeni tarihinde önemli yer tutan bir prensliğe dayandığını söylüyordu. Aile, büyük mal varlıklarına sahipti. Artsruni, çocukluğunda aile eğitimini Rusça ve Fransızca temelli aldı, Ermeniceyi ise bilmiyordu. Yüksek öğretimini Moskova, Petersburg ve ardından da Zürih, Cenevre ve Heidelberg'de tamamladı. 1869 yılında Heidelberg'de felsefe ve siyaset ekonomisi alanında doktora unvanını aldı. Sonrasında Venedik'e geçen Ermeni liberalizminin ilk temsilcilerinden Artsruni, Ermeniceyi

Vatikan'ın Ortadoğu'daki etkisini artırmaya yönelik çalışan Mihitarist Ermeni manastırında öğrendi.

1972 yılında Tiflis'te Ermeni milliyetçiliğinin en önemli ve etkili yayın organı olacak Mşak'ı (İşçi) çıkarmaya başladı. Mşak'ın önemli amaçları arasında Türkiye ve Rusya Ermenilerini birbirlerine yakınlılaştırmak ve Avrupa'ya Ermenileri tanıtmak bulunuyordu. Artsruni, daha sonra Taşnakizmin "uygulamalarının" temelini oluşturacak başlıca tezleri, bu popüler gazetenin sayfalarında işlemeye başladı. Ermeni burjuvazisinin ideolojisini net çizgileriyle ilk olarak şekillendiren Artsruni, böylece Taşnaksutyun'un da fikir babası oldu. Taşnaklar da Grigori Artsruni'yi kendi kuramcılarında birisi olarak gördüklerini ve Taşnakizmin Grigori Artsruni'nin görüşlerinin mantıksal devamı olduğunu her zaman vurgulamışlardır.

Ermeni edebiyatçılarına göre Artsruni, büyük bir yetenek sahibi değildi; pek çarpıcı bir eğitimi ya da okuma alışkanlığı da yoktu. Kafkas ve Ermeni gerçekliğinin somut koşullarını, iyi bilmiyordu; Türkiye Ermenistanı konusunda ise fevkalade karmaşık ve bulanık bir tasavvura sahipti. Ermeni edebiyat yorumcularının kesinlikle hepsinin ifade ettiği üzere, Artsruni yazılarında gayet kaba, hantal ve bozuk bir dil kullanmaktaydı; ayrıca çoğu zaman kendini tekrarlamakta ve ilkel gerekçelendirmelere başvuruyordu. Fakat bu "niteliklerine" rağmen Artsruni, 1880-90'lı yılların Ermeni "uygar" cemiyetinin "önderi", "kahramanı" ve "kuramcısı" olmayı başardı.

19 Aralık 1892'de Tiflis'te ölen Artsruni'nin defin töreni, milli bir matem gününe dönüştü. Tiflis şehrinin tüm Ermeni cemaati, Ermeni halk yığınları bu defin törenine katılarak, ona kendine özgü bir halk gösterisi niteliği kazandırdı.¹

Peki, Artsruni'nin geniş kitleleri peşinden sürükleyecek olan, Ermeni milliyetçiliğinin temellerini atan fikirleri neydi, Ermenileri özgürleştirme programını hangi eksene oturtmuştu?

ARTSRUNİ VE DOĞU SORUNU

Artsruni, 1876 yılında Tiflis'te "Doğu Sorunu" başlığıyla bir broşür yayınladı.² Broşür, Ermeni milliyetçi aydınlarının bağnaz ve ırkçı yönünü net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ermeni milliyetçiliğinin ilk teorisyenlerinden Artsruni, Doğu Sorununun kültürlü ve medeni ırkların barbar ırklara karşı mücadelesi, arî ve semit boyların turan boylarına

karşı savaşı sorunu olduğunu belirtmektedir. Artsruni'ye göre Doğu Sorunu; Slavların, Rumların, Ermenilerin, Asurluların, Gürcülerin ve Yahudilerin onları ezen Mongol hükümlerine karşı savaşıdır. İşte Avrupa'nın anlaması gereken budur:

“Türkiye iktidarı altındaki arî ve semit kökenli boylar, Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Türkiye nüfusunun bu boyları arasında Müslüman olsalar da şu arî ırkları da saymak gerekir: Mongolların barbar baskıları altında Müslümanlığı kabul etmiş olan Müslüman Slavlar, Müslüman Rumlar, Müslüman Ermeniler, Müslüman Gürcüler ve hatta Kürtler ve semit ırklar: Müslüman Yahudiler ve Müslüman Asurlular. Bu boylar, bir avuç Türk-Selçuklu evladıyla karşılaştırıldığında Türkiye'de ezici bir çoğunluk oluşturmaktadır.

“İşte, yeniden tekrar ediyorum, Avrupa'nın anlaması gerekeni!

“Eğer Avrupa, gelişmeye açık ve kültüre sahip medeni ırkları, bu ırklar geçici olarak ezilseler de, yeniden kültüre kavuşturmak, yeniden insanlığa döndürmek istiyorsa, turan olmayan bütün ırkları turan hükümlerinden kurtarması gerekir.”³

Artsruni, Avrupa politikasının Türkleri Avrupa'dan atarak Anadolu'ya kovmakla sınırlı olduğunu, ancak Doğu Sorununun asla böyle çözülemeyeceğinin altını çizer. Peki o zaman kültürlü insanlığın beşiği Küçük Asya'da yaşayan milyonlarca Hint-Avrupa ırkına ne olacaktır? Avrupa, onları Mongol ırkının eline mi bırakacaktır, Küçük Asya çekirge sürüsü Türklere mi terk edilecektir? Artsruni, bu şekilde Doğu Sorununun çözülemeyeceğini, tam tersine uzayacağını, daha da zor bir hal alacağını ifade eder. Doğu Sorununun çözümü Avrupa'daki Türk tabiiyetine bağlı ırkların ayaklanması gibi, Küçük Asya'daki Türk tabiiyetine bağlı ırkların silahı eline almasından geçmektedir. Artsruni, sonra tekrar Avrupa'ya seslenir:

“Eğer Avrupa, sadece Türk hükümlerini altındaki Avrupa bölgelelerini kurtarmak istiyorsa, böyle Doğu Sorununun çözeceğini düşünüyorsa, emin olmalıdır ki, beş sene sonra, en fazla on sene sonra Doğu Sorunu tekrar ortaya çıkacaktır. Ve bu sefer savaş, daha umutsuz ve daha korkunç olabilir...”⁴

Artsruni, Avrupa'nın Türkleri sadece Avrupa'dan kovmakla yetinmemesi gerektiğini tekrar ve tekrar vurgular. Doğu Sorununun kesin bir şekilde çözülmesi için devlet yönetmeye yeteneği olmayan Mongol

ırkının devlet hayatını elinde bulundurma hakkı tarihin bir yargısı olarak elinden alınmalıdır. Çünkü devlet yönetme becerisi olan arî ve semit ırklar, beceriksiz Türklerin iktidarı altında inlemektedir. Bu bakımdan Slav ırklarla Küçük Asya boyları arasında Avrupa kültürünün yayılmasına engel olan Türk iktidarı ortadan kaldırılmalıdır. Artsruni'nin ifadesiyle tarih affetmeyecektir. Tarih, devlet yönetme geleneği olmayan Türkleri bu haktan yoksun bırakacaktır.

ARTSRUNI'NİN GÖZÜYLE TÜRKLER VE KÜRTLER

Dünyadaki temel çelişmeyi ve Ermenilerin özgürleşmesini arî ve semit ırklarla turan ırklarının mücadelesine bağlayan Artsruni, bu ırkçı tavrını “Türkiye Ermenilerinin Ekonomik Durumu” başlıklı kitabında da sürdürür.⁵ Ermeni milliyetçiliğinin fikir babası Artsruni'nin 11 Mayıs 1879 tarihinde Tiflis Zanaatkârlar Kulübü'nde Ermenice olarak verdiği ders, 1880 yılında kitap olarak basılır.

Artsruni kitabın ikinci bölümüne “O kadar geniş kültürel yetenekleri olan Ermeniler niçin etrafını kuşatmış olan entelektüel gelişimi kendisinden bin kat geri barbar boylar üzerinde hâkimiyet kuramamaktadır?” sorusuyla başlar. Medeniyet yarışında diğerlerinden hem fiziki hem manevi üstünlüğü olan halklar galip gelmektedir. Ermeniler, etrafını çevirmiş milletlerle ya da boylarla karşılaştırıldığında onlardan kültürel yetenekleri bakımından sıvılmaktadır. Ancak bu muazzam üstünlüğünün yanında Ermeniler, Müslümanlar tarafından asırlardır sömürülenin ezikliğini üstünden atamamıştır; birlik, kin ve birbirine bağıllık ruhundan yoksundur. Köle gibi yaşarken özgürlük öğrenilememektedir; özgürlük, ancak özgürsen öğrenilmektedir. O yüzden Ermenilerin dış güçler tarafından Türk hükümranlığında kurtarılması gerekmektedir. İşte o zaman Ermenilerin bu zafiyeti hemen kaybolacaktır.

Artsruni, dış etkenleri esas alan bu tespitinin ardından Ermenilerin komşuları Türkleri ve Kürtleri değerlendirmeye geçer. Ermeni liberalizminin öncüsü Artsruni'nin ifadesiyle ne Türklerin ne de vahşi Kürtlerin geçmişi, tarihi, edebiyatı, okulları, iktisadi üretim ruhu ve çalışma aşkı vardır. Doğa, bütün halklara aynı yeteneklere sahip beyin vermemiştir. Var olma savaşında nicelik nitelik kadar önem taşımamaktadır. Türklerin ve Kürtlerin dilleri, kültüre ve medeniyete eğilimleri yoktur. Dilleri vardır, ancak çok geri ve ilkeldir. Bu dillerde en iyi ihtimalle ortaokul eğitimi verilebilir. Tabii ki her dil kültür dili olacak değildir. Bu yüzden

insanlığın genel mutluluğu için kültüre yatkınlığı olmayan halklar, kültürlü halklar tarafından yutulmalı, güçlü halkların etrafında toplanmalı ve sonunda onlara karışmalıdır. Artsruni, buradaki güçlü kavramının, çoğunluk olarak algılanmaması gerektiğini özellikle belirtir. Görüldüğü üzere Artsruni, “Doğu Sorunu” adlı broşüründe “medeni arı ve semit ırkları”, Küçük Asya’da çoğunluk olarak değerlendirirken, şimdi azınlık olarak ifade etmektedir.

Diğer taraftan Artsruni’ye göre dünyadaki en medeni halklar bile kölelik rejimini kurmuş, derebeyi olmuştur. Ancak Ermeniler, tarihleri boyunca kimseyi sömürmemiş, köle kullanmamıştır. Bütün milletler dini fanatizm sürecinden geçmişken, Ermenistan’ın siyasi bağımsızlığı döneminde inançlara tamamen hoşgörülle yaklaşmış, vicdanlar özgür bırakılmıştır. Dünyada Ermeniler dışında Yahudilere zulüm etmeyen başka bir millet yoktur. Yahudiler, Ermenistan’da her zaman siyasi haklara sahip olmuş, her türlü özgürlükten yararlanmışlardır. O yüzden de geniş Yahudi kesimleri Ermenilere karışmıştır.

Artsruni, Ermeni milliyetçiliğinin ideolojik temellerini attığı kitabında Kürtleri göçebe olarak tanımlar ve en önemli meşguliyetlerinin yağma olduğunu belirtir. Ermenilerle yaşayan Kürtler, her zaman onların hizmetinde çalışmış, hatta Ermenilerle birlikte Ermeni kilisesinde Ermenice dualar etmişlerdir. Kürtler, Ermenilerin en güvenilir uşağı olmuştur, ancak uygun bir fırsat bulduğunda efendisinin evini terk etmiş, eşkıyalara katılarak efendisinin evini yağmalamış, onu öldürmüş, eşine, kızlarına tecavüz etmiş, mallarını çalmış, evini yerle bir etmiş, bağını, tarlasını yakmıştır.

Türlere gelince ise onlar tembel, umarsız ve asalaktır. Türkler, Ermenilerin hesabından yaşamlarını sürmektedir. Türk kadınları da hiçbir şey yapmamakta, fakir sınıfların da zengin sınıfların da kadınları erkeklerinin ihtiraslarını tatmin etmek ve haremelerini süslemek için doğmuşlardır. Müslümanlar arasında ne bir usta vardır ne de nitelikli işçi. Ermeniler çalışkan bir halkken, Müslümanlar tam tersidir. Görüldüğü üzere Ermeniler, bir taraftan sinsi eşkıya Kürtlerle, diğer taraftan akılsız, tembel, rüşvetçi Türklerle çevrilmiştir. Hükümet ise Ermenileri sağılacak bir inek olarak görmüş, ancak verebileceğinden daha fazla süt istediği ineğin beslenmesiyle bile ilgilenmemiştir.

Bu sebeple bütün Ermeniler, bölgeyi terk ettiği takdirde çalışacak, zanaatla uğraşacak, toprağı sürecek, vergi verecek kimse kalmayacak-

tır. Eğer Müslümanlar, Ermenilerden yoksun oldukları takdirde açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Ermeniler, bütün bu özellikleriyle Avrupa medeniyetinin Asya içlerindeki temsilcisidir. Çalışkanlıklarıyla ve zekâlarıyla Asyalı Almanlardır. Ancak fikirleriyle geniş Ermeni kitlelerini peşinden sürükleyen Artsruni, Avrupa'nın bunun yeterince farkında olmamasından yakınmaktadır. Artsruni, kitabını silahlanmakta olan Türkiye Ermenilerini destekleyerek bitirmektedir.⁶

KARINYAN'IN DEĞERLENDİRMELERİ

Grigori Artsruni, kitabında "Türkiye Ermenistanı"nın yeraltı ve yerüstü kaynakları ve Türkiye Ermenilerinin ekonomik koşulları üzerinde de durur. Sovyet Ermenistanı'nın önemli devlet ve bilim adamlarından A. B. Karinyan, Taşnakızmin "temel İncili" olarak nitelendirdiği bu kitabı değerlendirirken saldırgan Ermeni milliyetçiliğinin gerçek sınıfsal arka planını açığa çıkardığını belirtir. Bu şekilde Artsruni, Türkiye'de Ermenilerin yaşadığı bölgeleri anlatırken, Ermeni burjuvazisinin sınıfsal hayallerini ustaca kışkırtmış; aynı zamanda da toprak sorununun çözümü ve gelecekte Ermeni devletinin kurulması bakımından "Türk-Ermeni topraklarının" rolünü ve önemini vurgulamıştır. Artsruni'nin ilkel "ekonomi felsefesi", Ermeni milliyetçiliğinin temelini damgasını vurmuştur.

Karinyan'a göre kitapta Ermeni köylülerinin ve Türkiye halkının diğer tabakalarının ekonomik durumuna genel nitelikli, yüzeysel ve bulanık yargılar içeren sadece birkaç sayfa ayrılmıştır. Araştırdığı konuyu tamamen yabancı olan Artsruni, söz konusu dönemde var olan yabancı kaynaklara, konsolos raporlarına ve gümrük birimlerinin resmi raporlarına birer yardımcı malzeme olarak başvurmayaya bile gerek görmemiştir. Ermeni sivil toplum kuruluşlarının arşivlerinde bulunan veriler de fevkalade anlamlı olabilecektir. İstanbul periyodik basını sayfalarında yer alan toplantı tutanakları ve ayrı ayrı konulara ilişkin özetlerden de zengin malzeme temin edilebilecekken Artsruni, bu kaynakların hiçbirisine başvurmamıştır. Karinyan bunun sebebini söz konusu kaynakların tamamının Ermeni liberalizminin esasen yanlı olan tezini temelden sarsması olarak görmektedir. Çünkü Türkiye Ermenileri, Rusya Ermenilerine oranla daha iyi yaşam koşullarına sahiptir.

Karinyan'ın ifadesiyle Artsruni'nin makalelerinde ciddi araştırma yerine Osmanlı İmparatorluğu'na olumsuz nitelikler atfedilerek, Sultan tarafından uygulanan, etnik azınlıkların zorla Türkleştirilmesi politikası eleştirilmektedir. Bu eleştirinin amacı "ulusal bir heyecan" ve zalim Müslümanlara karşı öç duygularını uyandırmaktır. Ayrıca Türkiye'nin zengin toprakları bu şekilde Rusya Ermenilerine hedef olarak gösterilmektedir. Karinyan'a göre yapılan bu propagandalar da Ermeni kitlelerine derinden etkilemiştir.

Karinyan, kitabın başlıca görevinin, Kafkas Ermenilerinin dikkatini Türkiye Ermenilerinin yaşadığı bölgenin doğal zenginliklerine ve büyük ekonomik potansiyeline çekmek olduğunu tespit etmektedir. "Türkiye Ermenistanı'nın zenginliklerini", petrol ve diğer yeraltı madenlerini, Ermeni vilayetlerinin ekonomik önemini heyecanla anlatan Artsruni, böylelikle "vaat edilen toprakların" kapitalist burjuvazinin çıkarları açısından önemini vurgulamaktadır. Ermeni sermayesi kendi "öz bölgesine", özerk pazara ve kendi devletine sahip olmaya çalışırken Artsruni, bu sosyal ülküye ulaştıracak olan yolları göstermektedir.⁷

ARTSRUNI VE "ERMENİLERİN ÖZGÜRLEŞTİRİLMESİ"

Grigori Artsruni, Ermeni milliyetçiliğinin şekillenmesinde Mşak gazetesini de önemli bir araç olarak kullanmıştır. Gerek "Doğu Sorunu" başlıklı broşüründe gerekse de "Türkiye Ermenilerinin Ekonomik Durumu" adlı kitabında altını çizdiği Ermenilerin dış güçlerin yardımıyla kurtarılabilceği fikri, Mşak'ta da yoğun olarak işlenir. 1876 yılındaki Bulgar isyanı sırasında büyük devletlerin elçileri, Balkanlar'daki durumu değerlendirmek ve kendi çıkarlarını sağlayacak önlemler almak üzere İstanbul'da toplanır. Tam bu dönemde Artsruni, Ermeni aydınları arasında ibretlik bir tartışma başlatır. Bulgarların kendi devletlerini kurma yolundaki adımları, Batı ve Çarlık diplomasisinin de etkisiyle Ermeni aydınları arasında da ayrılıkçı eğilimleri ateşlemiştir. Ermeni ticaret sermayesinin ve feodallerinin ideolojik alandaki temsilcileri, gerek Bulgar ayaklanmasından gerek İstanbul'daki zirveden yararlanarak, yayın organlarında bağımsızlık sırasının Ermenilere geldiği propagandasını seslendirir.

Grigori Artsruni, Ermeni liberalizminin eğilimlerini yansıtmak için Tiflis'te yayınladığı Mşak gazetesinin başyazısında, Ermeni halkını Osmanlı İmparatorluğu'na karşı özgürlük için ayaklanmaya çağırır.

Ancak bu çağrı Türkiye Ermenileri arasında yankı yaratmaz. Hatta Ermeniler, Artsruni'nin ifadesiyle, bırakalım ayaklanma eylemine geçmeyi, ayaklanmayı düşünmemiştir bile. Bu durum, Artsruni'yi Mşak'ın 1876 yılında yayımlanan 24. sayısında "Ermeniler, bir millet olmamanın ötesinde insan sıfatını taşımayı bile hak etmiyor" diye feverana kapılacak kadar öfkelenmiştir. Ancak daha önemlisi; Ermeni ayaklanmasından umudunu kesen Artsruni, bütün umutlarını Batı ve Çarlık diplomasisine bağlamaktadır. Artsruni, yazısının devamında, Ermenilerin çökmüş ruhunu ayağa kaldıracak ve onları özgürlüğe kavuşturacak "bir dış etkiye, bir dış güce ihtiyaç bulunduğ" sonucuna ulaşır.⁸

Artsruni'nin bu ifadelerine cevap, kısa süre sonra yine Rusya Ermenileri tarafından çıkartılan Megu Ayastani'den gelir. Bu gazete, yayınladığı yazıda, özetle şu fikirleri ileri sürmüştür: Ateşle oynanması gerekir, ateş tehlikelidir, yangından kaçınmak için onu söndürmek zorunludur. Ermenileri Türkiye'ye karşı kışkırtarak ve onları ayaklanmaya teşvik ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmanın hiç gereği yoktur. Unutmamak gerekir ki, böyle bir girişim en çok Ermenilere zarar verecek ve hatta onların sonunu hazırlayacaktır. Eğer Türkiye İmparatorluğu'nda işler kötüye gidiyorsa, bu Türkiye'deki halkların, Ermeni, Türk, Kürt ve Süryanilerin, kendi meselesidir. Bu halklar, ortak güçleriyle millet ayrımı yapmaksızın kendi kötü yönetimleriyle hesaplarını kendileri görmelidir. Ermenilerin kurtuluşu, Türkiye'de yaşayan bütün halkların kurtuluşuna bağlıdır. Herkesin özgürlüğünün güvencesi, ancak ortak mücadeledir. Büyük devletlerin müdahalesinin engellenmesi, Türkiye'deki bütün milletlerin birliğini sağlayacak ve her alandaki gelişmenin önünü açacaktır. Yazı, şu vurguyla son bulmaktadır:

"Evimizde otururken onlara talimatlar vererek Türkiye Ermenilerinin kanını talep etmeye ve bugünlerini, geleceklerini tehlikeye atmaya ne hakkımız var?"⁹

Bu yazının ardından Grigori Artsruni'nin cevabı gecikmeden gelir. Mşak'ın 1876 yılının 27. sayısında Artsruni, "Ermenileri hâlâ sabırlı olmaya teşvik eden, onları gerçekleşmeyecek, abuk subuk fikirlere sürükleyen ve Ermenilerin bir zaman Türkiye'de önemli roller oynayacağını ya da Ermeni-Türk devleti fikrinin gerçekleşeceğini düşünen kalın kafalı adamlar var." diye yazacaktır.¹⁰

Türkiye'ye karşı isyan bayrağı çekmelerini Türkiye Ermenilerine önerdiği dönemde Artsruni, Mşak gazetesindeki başka bir başyazısında "İslam ile Hıristiyanlığın ilkelerini" tanımlama konusunu işlerken,

İslam'ın ilkesinin “kölelik” olduğunu vurgular. Hıristiyanlık ise, Ermeni milliyetçiliğinin teorisyenine göre “özgürlüğün” ve “bireysel girişimciliğinin” bayrağıdır.¹¹

ARTSRUNİ VE ÇARLIK REJİMİ

Artsruni, Ermenileri özgürleştirme bayrağını elinden bırakmazken Çarlık diplomasisinin, Ermeni burjuvazisini ve onun başta gelen ideologu Artsruni'nin ekibini daha o dönemden desteklemesi de dikkat çekicidir. Kafkas Sansür Komitesi arşivinde bulunan ve Basın Genel Müdürlüğü ile Kafkas Şubesi arasındaki yazışmalarla ilgili belgelerden Çar yönetiminin Ermeni liberallerin faaliyetlerine olumlu yaklaştığı net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Artsruni'nin burjuva milliyetçi görüşlerinin, Çar hükümetinin Kafkas politikalarıyla iç içe geçmiştir. Sovyet Ermenistanı'nın önemli devlet adamlarından Karinyan, bu durumu şu şekilde açıklar:

“Bu durum öylesine belirgindi ki, Kafkas basınına gözlemleyenlerin dikkatinden kaçamazdı. Bu yüzdendir ki, Çar yönetimi Grigori Artsruni'nin ve Mşakçılarının tamamen içeriksiz ve temelsiz, keza sahte demokratik gazeteciliğiyle barışıktı. Onların söylemi Çarlık için bir tehlike arz etmiyordu; ayrıca bu söylem tamamen Ermeni muhafazakârlara ve İstanbul Ermenilerine karşı yöneltilmiş durumdaydı. Aynı zamanda Rus mutlakîyetine karşı kölelik ruhuyla yoğrulmuştu. (...)

“Artsruni, kendi elverişli konumundan ustalıkla yararlanarak, Türkiye'yi ve 'Rusya eğiliminin' bütün karşıtlarını hedef alan mücadelesini yeterince düzenli yürütmekteydi. Bu politika, ayaklanmanın gerekliliği ve Türkiye Ermenilerini yardım talebiyle Rusya'ya ve 'büyük devletlere' başvurmaya yönlendirme konusunda yeteri kadar açıktı. Bu programa karşı koymak isteyen toplum önderleri, acımasız eleştirilere ve dışlanmaya maruz kalıyorlardı.

“Grigori Artsruni'ye ve Ermeni liberalizminin diğer propagandacılarına bir şekilde karşı koymaya cesaret eden İstanbul'daki bütün Ermeni önderlerin kaderi böyle oldu.”¹²

1915'E GİDEN SÜREÇTE ARTSRUNİ'NİN ETKİSİ

Çarlık rejimiyle her hangi bir hesaplaşmaya girmeyen, Ermenilerin kurtuluşunu Çarlık ve Batı diplomasisinde gören, bunu da ırkçı fikirleriyle temellendiren Artsruni, Ermeni milliyetçiliğinin sıradan bir aydını değildir. Ve aynı zamanda bu fikirleri savunan tek teorisyeni de değildir. Artsruni'nin milliyetçilik anlayışı, Ermeni milliyetçiliğinden bir sapma olmamakla birlikte onun temellerini atmıştır. Yazımızın amacı, bilim dışı, tarih bilgisinden ve devlet teorisinden yoksun, ancak Nazi Almanyası'nda duyulabilecek bu fikirleri tartışmak değildir. Burada önemli olan nokta bugün de Ermeni milliyetçiliğinin kuramcısı olarak kabul edilen Artsruni'nin yukarda işaret ettiğimiz görüşlerinin Ermeni meselesinin uluslararası hale gelmesiyle birlikte ne yazık ki geniş Ermeni kitlelerine devamlı olarak dayatılmış olması ve 1915 olaylarına giden süreçte aşılana bu bilincin oynadığı roldür.